

IHMINEN JA ELÄMINEN

Martin Heidegger, Oleminen ja aika. Suomentanut Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere 2000. 514 s.

Martin Heideggerin filosofia tuottaa lukijalleen aina ongelmia, kielestä riippumatta. Heidegger ajattelee hyvin lähellä kielen syntyä, merkityksenannon hetkeä, joten sanojen lukeminen pelkkinä merkkeinä ei todellakaan auta lukijaa, päinvastoin. Usein on jopa niin, että lukiessaan Heideggeria vieraalla kielellä oivaltaa paremmin, koska mikään sana ei ole vielä muutunut musiikiksi vaan jokaisen sanan kohdalla on ponnisteltava, jotta saisi selville edes sanan perusmerkityksen; samalla osaa olla sopivan varovainen metaforallisten merkitysten kanssa.

Omalla kielellä lukemista ei kuitenkaan mikään korvaa. Heidegger kun ei puhu sanoista, kielestä tai merkityksen synnystä vaan maailmasta ja ihmisenä olemisesta, jotka sentään ovat meille tärkeimmät asiat. Nämä ovat myös asioita, joista emme osaa puhua edes omalla kielellämme: ne ovat liian lähellä kokemista, liian banaalien ilmausten takana ja kietoutuneita liian moniin uskomusjärjestelmiin. Kun joku antaa sanoja näiden ilmaisemiseksi, siitä voi olla vain kiitollinen.

Saksan ja suomen samankaltaisuus on tässä yhteydessä suuri etu: molemmat kielet ovat analyttisiä, niissä sananvartalo avautuu erilaisiin merkityksiin huomattavalla johdonmukaisuudella ja uusiakin sanoja voi synnyttää niin, että niiden merkitysyhteys heti näkyy. Sen sijaan on kokonaan toinen asia, että suomessa ei ole jouduttu miettimään puhuntaa (tai kirjoittamista) monistakaan asioista, jotka liittyisivät sanomattomaan tai peräti sanomattomissa olevaan. Perintömme on ollut hiljainen, vailla syvempiä analyysyjä, ja niinpä kielellämme ei ole totuttu kysymään olemisen, ihmisen, kokemisen perään tavalla, joka edellyttäisi tarkkoja erittelyjä ja vivahteiden tajuja. Kysymykset, joita Heidegger nostaa esille, ovat meille osittain outoja vaikkakin niissä kaikua ihmisen olemisen tematiikka kolkuttaa jokaista, vienossti mutta kuitenkin.

Heideggerin tekstien kääntämisessä voi olla todellisia ongelmia, samasta syystä: houkutus tarttua valmiisiin termeihin on ilmeinen (sama ongelma kuin Platonin ja Aristotelen kääntämisessä), samoin korvata niillä Heideggerin tulossa olevat sanat; samoin voi olla liian houkuttelevaa luoda yhä uusia muodostelmia etymologian kautta niin, että kukaan ei saa enää tolkkua sanojen tarkoitetuista merkityksistä. Näin myös teemojen vieraus korostaa halua oikeasta kielestä, jotta saisi edes jotain esille. Näitä ongelmia voi tarkastella esimerkiksi niissä käännösotteissa, joita *Oleminen ja aika* -teoksesta on ilmestynyt, sekä nyt jo laajassa suomalaisten Heidegger-tutkimusten joukossa, jossa jokainen haluaa jättää merkkinsä historiaan kääntämällä jo käännettyt sanat yhä uudestaan – kuka paremmalla, kuka huonommalla menestyksellä.

Oleminen ja aika -teos on kuitenkin havainnollinen, se ei ole teoreettinen sanan siinä mielessä, että käsittely olisi etäännytetty ulos kielestä niin, että kieli toimisi vain välineenä. Päinvastoin, kielellä ajatellaan se, mitä esitetään, ja näin lukija – kielestä riippumatta – kuljetetaan mukana siinä ajattelemisessa, jota filosofi juuri nyt tekee. Jos kääntäjä onnistuu pitämään tämän piirteen mukana, mitään ongelmaa ei tule lukijallekaan.

Lukijat ovat tietenkin arvaamattomia. Fenomenologisten tekstien kohdalla on aina sama dilemma: toisaalta on lähdettävä siitä, mitä tutkitaan ja luotava kieli sen mukaan, toisaalta olisi otettava lukija jotenkin mukaan. Lukijat valittavat aina samaa: fenomenologien kieli ja ”termit” ovat niin outoja, teennäisiä, vieraita. Lukijat ovat

usein kiintyneitä tieteelliseen slangiin, jota ovat oppineet koulussa (fysiikassa, psykologiassa) ja haluavat saada sen avulla haltuunsa todellisuuden.

Heidegger on erityisen hankala tällaiselle lukijalle. Hänen väliviiva-sanoillaan voidaan huvitella loputtomasti, sillä filosofi-joka-kirjoittaa-kaiken-sanoilla on myös filosofi, joka ei aina usko, että lukija osaa itsekin ajatella. Tätä ongelmaa ei voi sivuuttaa edes käännöksessä, sillä eri kielten (tässä saksan ja suomen) kohdalla väliviiva-sanat vakuuttavat eri tavoin. Suomessa sanat substantivoituvat helpommin ilman väliviivojakin ja ovat ehkä liiankin painokkaita, jos viivoja käytetään. Maailmassa oleminen muuttuu helposti esineeksi, kun se suomessa kirjoitetaan muotoon ”maailmassa-oleminen”.

Eräs keskeinen kääntäjä ja tutkijoita jakava ratkaisu on tiettyjen keskeisten sanojen käännettävyys: voiko *Daseinin* kääntää, onko eksistenssi todellakin olemassaoloa? *Dasein* on hyvä esimerkki. Vastanotolleni tuli joskus 15 vuotta sitten opiskelija (nykyisin jo oman alansa dosentti), joka halusi tietää vain yhden asian, nimittäin, miten Heideggerin *Das Ein* liittyy kuvaan. Heidegger oli silloin vielä vähän tunnettu Suomessa. Minultakin meni aikani, ennenkuin ymmärsin, että kyse oli *Daseinista*.

Mikäli jättää kääntämättä keskeiset sanat (erityisesti *Dasein*) ja käyttää vaikkapa vieraslainoja (eksistenssi ja vastaavat), saattaa lukijan vaikeaan tilanteeseen: useimmille nämä sanat ovat kuin esineitä, vailla mitään sisäistä merkitystä, esimerkiksi sitä, mikä tulisi saksan arkipuheesta, kun lukijalla ei ole mitään tajua saksasta. Niinpä on välttämätöntä, että kaikki sanat käännetään siinä määrin kuin ne alkutekstissä ovat saksaa (eivätkä vieraslainoja). Vain näin voidaan välttää kieleen aina sisältyvä vaara – sen muuttuminen musiikiksi – ja lukijan on mahdollista seurata ajattelemisen tapahtumista kielenä.

Oleminen ja aika -kirjan suomennoksessa on Reijo Kupiainen onnistunut hyvin toteuttamaan edellä esitettyjä periaatteita. Ne tulivat esille jo hänen edellisessä Heidegger-suomennoksessaan kirjasta *Die Gelassenheit (Silleen jättäminen, 1991)*, jossa teksti oli niin suppea, että se ei itsessään antanut samalla tavalla pitkäjänteistä tukea kääntämiselle kuin *Oleminen ja aika*. Kupiainen on onnistunut erinomaaisesti saamaan vaikeasta tekstistä luettavan, ei helppoa mutta mahdollisen joka tapauksessa. Suomennoksessa ei ole sen helpompaa kuin alkuteksti mutta se on itsessään ymmärrettävä, se ei kaipaa rinnalleen selitysaparaattia tai jatkuvaa paluuta alkutekstiin.

Kun Kupiainen kääntää perustellusti ja reippaasti *Daseinin* täällä-oloksi, monet lauseet tulevat raskaiksi, eivät vain kuvaannollisesti vaan myös konkreettisesti: ne kantavat sisällään paljon enemmän kuin on tullut sanotuksi. Tämähän on juuri se, mihin Heidegger itsekin joutui: teksti sisälsi enemmän kuin sanoi ja niinpä ajattelijajoutui ajattelemaan näitä samoja lauseita monien kymmenien tekstien kautta seuraavien neljän vuosikymmenen ajan.

Mutta yhtä lailla voisi ajatella, että tämä keskeinen sana olisi käännetty sanalla ”ihminen” tai ”eläminen”. Lukijalle olisi tullut tutumpia konnotaatioita, tosin jotkin lauseet olisivat muuttuneet aivan hermeettisiksi. Monet Heideggeria tuntevat varmastikin kaipaavat *Daseinia*, sekä sen esineellisyden että monitulkintaisuuden vuoksi. Mutta Kupiainen ratkaisulla olemme avanneet lukutavan, joka palauttaa meidät joka lukemalla olemisen luo, siihen, missä ihminen ja eläminen ”ovat”.